

Ruh Ve Ötesi

— şiirinprensi · 25 Ocak 2014

Ruh ve Ötesi (IV)Sızıntı / Kalbin Zümrüt Tepeleri - Şubat 2003 Sofiye ve ruh

Sofiye, ruhu, ilâhî hayatın bir tecellisi, bir zilli ve hakikatine Cenâb-ı Hakk'ın kimseyi tam muttali kılmadığı bir cevher olarak tarif etmiştir ki, hükema ona "nefs-i nâtika", sofiler de " -Kendi ruhumdan ona üfledim." âyetine dayanarak "ruh-u menfûh" demişlerdir. Onlara göre, insanın insanlığı bu ruha bağlı olduğu gibi, onun kemalâtı da bu ruh ve onun önemli bir esası olan kalbin ayak ve kanatlarıyla gerçekleşmektedir. Evet bu ruh, insanın Hakk'a yürüyüp yükselmesinde bir vesile ve Allah'ın insanla münasebetinde de önemli bir vasıta. Öyle ki insan ancak, bu ruh-u menfûhla metafizik düzlüklere açılabilir, onunla Hak'la münasebetini duyar ve onunla kalb, sır ufuklarından, cismâniyete kapalı ne müşahede edilmezleri müşahede eder..

Ceset, bu ruhun matıyyesi ve biniti, cismânî kalb lâtife-i rabbaniyenin ve batnî havâs da sırrın. İnsan, bildiklerini bu ruhla bilir; idrak ettiklerini/edeceklerini bununla idrak eder ve kendini de onunla duyar, onunla kavrar. Uyku ve baygınlık hâli gibi durumlarda o, minvechin bedenden irtibatını keser ve kendi ufkunda serbest dolaşmaya başlar; ölüm vuku bulunca da tamamen cesetten ayrılır ve öbür âlemdeki "halk-ı cedid" anına kadar bir berzah vetiresi yaşar; yaşar ve kat'iyen yokluğa maruz kalmaz.

Ruhun esası melekûtîdir. " -Arz üzerinde bulunan herkes fanidir." âyeti mucibince fenâsı da itibarî ve ihtimal ki bir "gaşy"den ibarettir. İnsan öbür âleme, ruha bağlı hayatıyla girer; berzahı o hayatıyla geçer, mizana onunla yürür. Berzah sonrası oldukça uzun, inişli ve çıkışlı seyahatte de ceset ruha tâbi olur. Ötedeki cismânî ve ruhanî bütün zevkler, lezzetler, burada ruhun hayat seviyesine göre ömür sürdürmeye; bütün elemeler, kederler de hayvanî hayat mertebesinde kalmaya bağlıdır. İnsan, inkişaf etmiş ruh-u menfûhun vesayetinde Cennet'e girer; nuranîleşmiş beden de bu mazhariyeti onunla paylaşır. Böyle bir mazhariyet keramet ve mucize çizgisinde, "mustafeyne'l-ahyâr"a dünyada da müyesser olabilir; Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm'ın miracı böyle bir mazhariyetin en parlak örneğidir.

Ruh, bedende konaklamaz; ama yine de onun adresi bedendir. Onun bir mekân ve hayyize ihtiyacı yoktur ama bu, onun letafetine Hakk'ın teveccühündendir. Aksine, onun mekândan müstağni olması, Zât-ı ulûhiyete müşabeheti akla getiren zaman ve mekândan münezzehiyet mânâsında değildir. Beden, ruhun onun üzerinde faaliyetlerini icra etmesi için bir sistem ve onunla duygularını seslendirmesi için de bir enstrüman mahiyetindedir. Ne beden bir parçası ve ona bitişik, ne de onun eczasından bir cüzdür. Kökleri âlem-i emirde, dal ve yaprakları adresinin ufkunda bir münasebet-i meçhule ile hep o konuşur, o düşünür, o sever, o acır ve yüzü Hakk'a müteveccihse sürekli iyi şeyler üretir ve Cennet'e doğru yürür. Şayet o, bedene bend edilmiş ve ağzına fermuar vurulmuşsa, o zaman söz de, düşünce de ayağa düşmüş gibi hayvaniyet ve cismâniyetin kuruntuları ve hırıltıları hâline gelir.

Ruh, melâike türünden lâtif bir varlıktır ve onun, başta vicdan mekanizması olmak üzere cismânî ve ruhanî bütün duyu organları ve letâif-i insaniye üzerinde de sebeplerin perdedarlığı ölçüsünde her şeye hâkimiyeti söz konusudur. Materyalistlerin ve fizyolojistlerin her şeyi ona bina etmek istedikleri dimağ, maddî organizma ile ruh arasında bir santral merkezi; ruha bağlı letâifin müktesebâtına bir hazine ve depo; duyu organlarının birbiriyle irtibat mahalli; akıl ve nefis-i insaniyenin cihanları istiâb edecek geniş bir kütüphanesi; his, hareket ve idrak aktiviteleri adına iç içe şalterler sistemi; ilâhî varidâtın tefrik, temyiz, tahlil ve terkip lâboratuvarı olması gibi çok hayatî fonksiyonlarıyla ruhun dinamik bir elamanıdır.

Sofilerin büyük bir kısmına göre, âlem-i emirden de olsa, ruh mahluktur; ancak mahlukatın en lâtifi, en sâfisi, en nuranîsi; en kesif şeylere bile nüfuz edebilecek mahiyette bir mir'ât-ı esmâ u sıfâttır ve her zaman safvet ve şeffaflığıyla de Hazreti Zât'a işaret etmektedir. Görebilme, duyabilme donanımına sahip olanlar, görülüp duyulma şanından olan her şeyi onun ufkundan ya lâtife-i rabbâniye ya da sır vasıtasıyla ama mutlaka onunla irtibatlı olarak görür, duyar ve hissederler. Ehl-i hakaik, müşahede ve keşfiyât zirvelerine ruhun kanatlarıyla yükselir. Baştaki gözler, ancak eşyanın zâhirini görür ve temâşâ eder; ruh ise, kalb menfezleriyle her şeyin melekûtunu, sır aralığından da esmâ ve sıfâtın verasını müşahedeyle şereflelendirilir. Ahirette her mümine müyesser olacak böyle bir mazhariyetin -kâmil mânâda- biricik kahramanı da " " diyen Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm'dır.

Ruh, âlem-i emirden bir nefes-i menfûh olmakla beraber, iktiran ettiği şahsa göre bir taayyün gösterir ve nuranî kılıfıyla özel bir şekil alarak görüleceği merâyâda o insanın dublesi gibi görünür. O şahsın ölüp fenâ bulmasıyla iktiranı fıraka dönüşse de Hakk'ın kayyumiyetiyle ölümsüzlüğün remzi olarak hep bir yeni visali beklemeye durur.

Hayat dediğimiz şey, genel mânâda, "Hay" ve "Muhyî" isimlerinin umumî bir tecellisi, insanlar açısından da ruh-u menfûhun belli mezâhirde tezahüründen ve tezahür içinde değişik televvünlerle ortaya koyduğu aktivitelerden ibarettir. Ruh, insana taalluku itibarıyla hâdistir ve hudûsu da her an yenileniyor gibi, her saati, her dakikası, her saniyesi.. ve her âşiresiyle Hazreti Hayy u Kayyum'un hayat-ı sermediyesinden esip gelen nefahâtla devam etmektedir. Hayatın arkasındaki bu sırrı görmeyenler, ruhu ya canlının fizyolojisine ya dimağına bağlamış, ya da onun arkasındaki istinat ve istimdat noktalarından gafletle, onu kadim ve ezeli görerek binefsihi bekasına hükmetmişlerdir. Oysaki o, perde dahi olsa, ne esbaba isnat edilecek kadar değersiz ne de kendine "kıdem" isnat edilecek kadar küstaktır. O, Hakk'ın var etmesiyle var olmuştur, O'nun kayyumiyetiyle de devam etmektedir ki " (başka bir rivayette) -Allah'ın ilk yarattığı benim ruhumdur (veya nurumdur)." beyan-ı nebevîsi de bunu işaretlemektedir.

İnsan denen bu en şerefli varlık, âlem-i halka bakan cesedi ve nefsi, âlem-i emre nâzır ruhu, âlem-i melekûta açık kalbi ve âlem-i ceberûta müteveccih sırrıyla -bu son buudları itibarıyla potansiyel olarak öyledir- eşi-menendi olmayan bir nüsha-yı kübrâdır. Ne var ki, bu ölçüdeki yüksek donanımına rağmen

onda hem ahyar evsâfı diyeceğimiz "sıfât-ı ruhaniye" hem de eşrâr hususiyetleri kabul ettiğimiz "sıfât-ı nefsanîye" vardır -Böyle bir taksim ruhu ve nefsi birbirinden ayrı mütalâa edenlerce söz konusudur-. Ruhanî sıfâtların da, nefsanî evsâfın da tesiri ve yönlendirmesi, haricî ef'âl itibarıyla. İtikat, niyet, azim, disiplin, kararlılık ve tabî her şeyden evvel Hakk'a teveccüh veya O'ndan i'raz etme birer tohum gibidirler ki, esbab açısından hayır da, şer de onlara bağlı olarak gelişir; genişler ve böylece insan, ya "âlâ-yı illiyyîn"e yükselir, ya da "esfel-i safilîn"e yuvarlanır.

Nefis ve ruhu ayrı ayrı cevherler kabul edenler, nefsi, insanın derununda fena huy ve fena sıfatların merkezi, ruhu da ahlâk-ı hamîde ve insanî değerlerin kaynağı görmüş, akla ruhun lisani, basirete de onun tercümanı nazarıyla bakmışlardır. Bu yaklaşıma göre, akıl, nefisle değil, ruhla irtibatlıdır. Bu görüşü benimseyenlerce ruh, ilim, irfan, fîrasat, ilham, yakîn ve vicdan mekanizmasıyla mahiyet-i insaniyenin özü, esası ve hakikatidir. Sağlam ve arızasız bir bedende ruh, gözde basar, lisanda zevk, kulakta duyma, ağızda tatma, burunda koklamanın -esbab plânında- biricik merciidir.

Ruhun bedenle şuuru aşkın bir aşk u alâka irtibatı da vardır; ama bu onun, her biri esmâyı ilâhiyenin ayrı bir tecellisi sayılan cismâniyete ait ahval ve hususiyetleri beden vasıtasıyla duyup zevk etmesi ve "hakka'l-yakîn" çerçevesinde maddenin mahiyetine nüfuz edebilmesi itibarıyla. Tabî bunların hiçbiri, ruhu ve nefsi aynı mânâda kullananlar için söz konusu değildir. Onlar ruhu nefis, nefsi de ruh kabul eder.. ve "ruh-u nebatî", "ruh-u hayvanî", "ruh-u insanî" dedikleri gibi, "nefs-i hayvanî", "nefs-i insanî" de demiş; sonra da bu nefsi -Kalbin Zümrüt Tepeleri'nde geçtiği üzere- "nefs-i emmâre", "nefs-i levvâme", "nefs-i mülhime", "nefs-i mutmainne"... şeklinde taksim etmiş ve itminan mertebesini de bir doruk saymışlardır. Erbab-ı hakikatın çoğunluğuna göre bu seviyeye yükselen bir nefis artık, mezmum işlerden bütün bütün uzaklaşır ve şer'an memduh amellerle bütünleşir; derken bir adım daha atarak hatrâtını dahi kontrol altına alır ki, işte böyle bir ufka ulaşan hak erinin üzerinde ruhanîlik âsârı nümayan olmaya başlar; ardından da ona "ilm-i gayb" kapıları aralanır ve zamanla böyle bir nefis mahz-ı ruh hâlini alır. İsterseniz buna, nefsin ruh kisvesine bürünmesi ve nefsanîliğin ruhanîlik hâline gelmesi de diyebilirsiniz. Bunu biraz daha açabiliriz:

Tasavvuf erbabınca, ruhun kendi ufkunda güçlendirilmesi sayesinde, nefiste de istikamet temayülleri başlar. Böyle bir başlangıç iyi değerlendirilerek nefis tezkiye tezgahından geçirilir, beden de ibadetle tasaffi ederse bunlar ruhun vesayetinde Hakk'a müteveccih olmanın bütün hazlarından istifade edebilirler. Bu konuya şöyle bakmak da mümkündür: Nefs-i hayvanînin bedene hükmedecek ölçüde güç ve iktidarı, fonksiyonel olarak ruhun ölümünü, aksine hayatın kalbe bağlı yaşanması ve ruhun kuvvetlenmesi de nefsin ölümünü; hiç olmazsa onun teslimiyetini ya da tesirsiz kalmasını, hatta üstün bazı kimselerde meleklik rengine bürünmesini netice verir. Güzel görme, güzel düşünme, müstakim itikat, sürekli ibadet ü tâat, her zaman tazarru ve niyaz, her vakit istiğfar nefsanî levsiyattan arınmanın, ruhu besleyip güçlendirmenin ve nefsi teslim mecbur etmenin en emin yoludur ve ihlasla bu yolda yürüyenlerin yolda kaldıkları da hiç görülmemiştir; yolda kalmak bir yana, bu yolda sık sık konumunu gözden geçirip, abd-Mâbud münasebeti çerçevesinde duruşunu ayarlayanlar hep "âlâyı illiyyîn"e

yürümüşlerdir ki bunlara "ervahı nuraniye" ashabı denmiştir. Aksine, karanlık gören, karanlık düşünen, ömürlerini malihulyalarla geçiren, itikatta bir türlü istikamete ulaşamayan, ibadet ü tâata karşı alâkasız kalan, dua ve niyazlarla hayır temayüllerini güçlendiremeyen, istiğfarlarla şer eğilimlerinin önünü alamayanlara; alamayıp "esfel-i safilîn"e sürüklenenlere de "ecsâm-ı zulmaniye" denmiştir.

Evet, her zaman nefsanî arzuların frenlenmesi; gönlün mârifet, muhabbet ve aşk u şevkle şahlanması ve diyanetin hayata hayat olması ölçüsünde ruh, âdeta bir ahiret üveyki ve bir melek hâline gelir. Aksine, hayatın beden ve cismânî arzulara bağlı yaşanması nisbetinde de ruh zaafa uğrar, kalb renk atar, his-şuur kirlenir ve sır da sesini duyuramaz olur. Sözün özü; hemen her zaman nefsanîliğin güç ve hakimiyeti, ruhanîliğin felç olmasını; ruhun kıvamını koruması da, nefsin teslimiyet ve tezkiyesini netice vermiştir/vermektedir. Ehlullah bu hususu ifade sadedinde: "Tenperver olanlar canperver olamaz; canperverler de tenperver olarak kalamaz." demişlerdir; demiş ve sürekli çevrelerine, ruhu keşfetmenin sırlarını fısıldamışlardır.

Aslında, ruhun vesayetinde olmayan tezkiye görmemiş bir nefis, cismânîliğe meyyal ve sürekli bedenî hazlar peşindedir. İtminana erip ruh ufkuna ulaşacağı ana kadar da o, az-çok hep böyle bir karakter sergiler. Aksine, Hak inayetine erip rıza mertebesine ulaştınca onun da sesi-soluğu tıpkı ruhun nefesleri gibi sınımsız bir hâl alır. Mahiyet-i insaniye böyle bir hâl alınca, mütecessis, münekkit ve araştırmacı olan akıl, şer'î delillerin tahlilcisi ufkuna yükselir, kalbin rengine bürünür ve lâtfi-i rabbanîye rasathanesinden fizik ötesi âlemleri temâşâyâ başlar; kalb ceberûta ait esrarı avlamak üzere pusuya yatar ve sır da Hazret-i Zât iştîyakıyla soluklanmaya durur.

Kalb ve sır, ruhun sonsuza bakan iki gözü mesabesinde. Lâtfi-i rabbanîye yol boyu âlemi ceberût hülyalarıyla, sır ise âlemi lahût iştîyakıyla bir nabız gibi atar; murat hasıl olunca da, her biri kendi ufkunun hayret ve dehşetiyle medhuş hâle gelir. Sırdan kalbe akan ve kalb reseptörlerinde melekûtî bir renge boyanan ilâhî varidat, kalb lisanıyla ruha intikal edince, tecelli alanında melek şivesiyle tınlamaya başlar; bu husus, sır ve kalb derinlikleriyle ruhlara benzetebileceğimiz melâike-i kiramın, ilâhî esrarı enbiyayı izama intikal ettirmeleri konusuna, biraz dar ve sığ da olsa, yine de zihne takrib edici bir misal sayılabilir. Zaten bir yerde vahye de, " -Emir âleminden ruhu (vahyi) kullarından dilediğine indirir." fehvasınca ruh denmiyor mu.! Evet ruh, cesette hayatın özü ve esası olduğu gibi, vahiy dahi mânevî ve ruhanî hayatın en önemli esası, en ciddî vesilesi ve sebepler üstü sebebidir. Ruh, vasıtalı-vasitasız bir nefha-i ilâhiye, vahiy dahi kelâm sıfatından gelen ayrı bir nefha-i sübhaniyedir. Bu ilâhî sırta hıyanet bilmeyen sırrın emin emanetçileri de hakikî veya izafî insanı kâmillerdir. Bu konuda hakikî insan-ı kâmil olan Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm'ın (aleyhi ekmelü't-tehâyâ) alıp ümmetine nefhettiği ruhu mutlak esas; izafî insan-ı kâmillerin mevhibe ve varidatları ise, o Zât'ın vaz'ettiği kriterlerle test edilmek şartıyla, ümmete birer vesile-i rahmet ve vüs'attir.

Bu iki ruh da, insan için çok önemlidir. İnsanın cisim ve bedeninin teneffüs ve inkişafı ruh-u menfûhla olduğu gibi, bütün dünya ve kevn ü mekânların teneffüs ve hayatı da insanı kâmilin nefhettiği ruh ile

kaimdir. Dünyanın evveli, mânevî ve cismânî ruh tecellisinden mahrum -okuyup yorumlayacak ve gözlere ışık saçıp her şeyi aydınlatacak kâmil insan ve onun nefahâtının olmaması mânâsına- bulunduğundan karanlık sayılırdı. Ortası, ruhun, Ruh A'zamın ve Ruh Kud'sün saçtığı ziyâ sayesinde nurefşan bir hâl aldı; şayet bir gün bu ziyâ çekilir gider de her taraf yeniden karanlığa yenik düşer; eşyâ ve hâdiseler de rastlantılara bağlanarak izah edilmeye kalkışılırsa, işte o zaman insanoğluna yeni bir âlemin yolu görünür. Yani tıpkı yerküredeki gece-gündüz münavebesi gibi, mânevî çehresi karar bu dünya da, yerini ötelere pürnur gündüzlerine bırakır. İsterseniz burada bir kez daha sözü Bediüzzaman'a bırakalım:

"Evet, nasıl ki hayat, kâinattan süzölmüş bir hulâsadır; şuur, his dahi hayattan süzölmüş hayatın bir hulâsasıdır; ruh dahi, hayatın hâlis, sâfi bir cevheri, sabit ve müstakil zâtıdır; öyle de, maddî-mânevî hayat-ı Muhammediye (sallallâhu aleyhi ve sellem) dahi kâinatın his, şuur ve aklından süzölmüş en sâfi bir hulâsadır. Belki maddî-mânevî hayat-ı Muhammediye (aleyhi salavâtullâhi ve selâmuhu), âsârının şehadetıyla hayat-ı kâinatın hayatı; risalet-i Muhammediye de (aleyhi ekme'lü't-tehâyâ) şuur kâinatın şuur ve nurudur.

Evet, evet, evet! Eğer kâinattan risalet-i Muhammediye'nin (aleyhissalâtü ve ekme'lüttahiyat) nuru çıkıp gitse kâinat vefat edecek. Eğer Kur'ân gitse kâinat divane olacak ve küre-i arz kafasını, aklını kaybedecek.. belki de şuuruz kalan başını bir seyyareye çarparak kıyameti koparacak."

İslâm, Nebi ve Kur'ân küllî birer ruh mâhiyetinde, bütün varlığı kuşatan, onun şuur, hayatı ve nuru mesabesinde olduğu gibi, ruh-u menfûh da potansiyel olarak mahiyet-i insaniyede aynı şeyleri ifade etmektedir. Ancak onun, cismâniyet âleminde kendini arızasız ifade edebilmesi için bir sisteme, bir mekanizmaya ihtiyacı vardır. Hayat-ı umumî ve âlem-i emirden gelen küllî kanunlar için her seviyedeki lâtif ve kesif bütün ecsâm; muayyeniyetleri itibarıyla topyekün canlılar, özel donanımıyla insanoğlu, hususî mazhariyetleri ve müstesnâ mahiyetleri ile de insan-ı kâmiller kendilerine has çerçevelerde ruhun metâlii sayılırlar.

Ayrıca, insan ufku itibarıyla da ruhun birkaç vilâdeti söz konusudur: 1. Onun taayyün-ü evveldeki vilâdeti ki, bu, hakikat-i Ahmediye'ye bakar. Bu mülâhaza, ruhun cesetten evvel yaratılmış olduğunu kabul edenlere göredir. 2. " -Ona kendi ruhumdan nefhettim." fehvasınca ruhun âdemiyyetteki vilâdeti. 3. Mevcut ruhun, cismâniyet ve hayvaniyet üstü mânevî vilâdeti ki; buna, kalb ve sır ufkunda onun yeniden neş'eti de denilebilir. Bu vilâdet aynı zamanda insanoğlunun filen hilâfet payesini ihraz etmesinin de değişik bir unvanıdır. Hilâfet payesinin mazhar-ı tammı insan-ı kâmilidir.. ve insan-ı kâmilin beden ve cesedi dahi -ruhun gerisinde dursa da- ruhaniyet televvünlüdür. Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm'ın keramet mebdeli miraç hâdisesinde, cesed-i mübareklerinin -O'na ruhlarımız feda olsun- ruhlarının yedeğinde seyahat-i semaviyesinin buna bir misal teşkil ettiğini daha önce hatırlatmıştık. İsterseniz siz ona ruhun emriyetinin cismin halkiyetine galebesi de diyebilirsiniz. Böyle bir cisim, pek çok ahvâl-i âdiyesinde dahi mücellâ bir ayna gibi " -Göründüğünde Allah anılır." mazmununca hep O'na

nâzırdır, O'nun evsâf-ı celâliye ve kemâliyesini aksettirir, O'nu hatırlatır, O'nu duyurur ve O'nu hissettirir.

Evet bir insan-ı kâmil, konumunda ve konumuna göre duruşunda sürekli farklılık sergiler. O kendine has farklılığıyla doğar, zâhirî ve bâtinî hâsseleriyle bu farklılığın hakkını eda etmeye çalışır, farklılığının şuurunda olarak yaşar.. ve yaşadığı gibi de ötelere yürür. Hatta onun cesedi dahi bu farklılıktan nasibini alır. Enbiyâ-yı izamın (alâ nebiyyinâ ve aleyhimüssalâtü vesselâm) cesetlerini toprağın yemeyeceği buna bir misal sayılabilir..

Taayyünde "İkdü'n-Nübüvvet" in (aleyhissalâtü vesselâm) ruhu, ervahın ilki ve ruhu'l-ervah şerefiyle müşerref, haricî vücut itibarıyla zuhûru ise peygamberlik manzumesinin kafiyesi, varlık ağacının semeresi, nübüvvet semasının kutup yıldızı ve risalet ufkunun da "kavl-i fasl" ı olması itibarıyla beklenti iştîyak ve heyecanıyla tebcil-i tehirine bağlanmıştır.

Evet O, semere olduğu gibi çekirdektir de; ilk işaret olduğu gibi son alâmettir ve besmele ile mermuz bulunmasının yanında sırr-ı fatihadır. O'na, geriden gelen öncü de diyebilirsiniz; zaten kendileri de " -Biz ipi göğüsleyen arkadaki öncüleriz." demiyor mu.! Her nebinin ümmeti kendi peygamberinin arkasından yürüyeceğine göre, Hazreti Ruh-u Azam'a iktida edenlerin nerede durdukları/duracakları bizim için en büyük bir bişaret olsa gerek.. evet O, Ruh-u Azam'dır ve ümmeti de en bahtiyar ümmettir.

Tasavvuf terminolojisinde geçen "Ruh-u Azam" tabirini, hakikat-i Ahmediye (aleyhi salavâtullahi ve selâmuh) olarak yorumlayanların sayısı hiç de az değildir. Aslında O zat, bütün esmâ ve sıfât-ı sübhaniyenin mücellâ bir aynası olması itibarıyla, âlem-i mülkün de, melekûtun da en dirahşan çehresi ve en dilruba kametidir. Onun neşrettiği nurlar sayesinde bütün eşya ve hâdiseler doğru-dürüst okunan bir kitap hâline gelmiş; insanlık nereden gelip nereye gittiğini açık-seçik öğrenmiş; ebediyete meftun insan ruhu onun sonsuz saadet vaatleriyle yepyeni bir vilâdet yaşamış ve derken bütün cismâniyetin karanlıklarından kurtulmuştur.

Ruh-u Azam'a, bütün kâinatları kuşatan hayat tecellisi diyenler olduğu gibi, vahidiyet tecelli dalga boylu celâli celevat veya " -Ceste ceste melekler ve ruh iner." âyetine dayanarak, mübarek bir gün ve gecede, müminlere vesile-i inşirah olmak üzere inen "Ruh-u Azam-ı Küllî" şeklinde yorumlayanlar da olmuştur. Ayrıca O'na mebde ve müntehanın mazhar-ı tâmmı, "akl-ı evvel", "nefs-i külliye" diyenler de az değildir. İşin aslına bakılacak olursa, menba-ı feyz-i enbiyâ ve mürselîn kabul edilen, kühü nâkâbil-i idrak Ruhu'l-Kuds gibi Ruh-u Azam-ı Küllî de bizim için bir mevcud-u meçhul mahiyetindedir.

Aslında, her insanın ruhu bir mânâda melekûta açıktır ve ona bakmaktadır ki, erbabı bu zaviyeden bir bakış, duyuş ve sezışe "feth-i karîb" demişler; sıfât-ı sübhaniye ve âlem-i ceberûta nâzır kalbin ihsas ve imtisaslarına "feth-i mübîn" unvanı vermişler; âlem-i lâhûta müteveccih bulunan sırrın müşahedelerini de "feth-i mutlak" paye-i mübecceli ile yâd edegelmişlerdir.

İnsan Cennete de ebediyete de, Cennette rü'yet ve rıdvana da bu lâtifeleriyle namzettir. Ötedeki bütün mazhariyetler, ruh, kalb ve sırra baktığı için beden ve cismâniyet itibarıyla kavrayamayacağımız lütuf ve ihsanların " -Salih kullarıma gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve insan tasavvurlarını aşkın şeyler hazırladım." medlulünce birer sürpriz şeklinde sunulacağına işaret edilmiştir. Evet, ötedeki eltâf-ı sübhaniyenin, idrak ufku sınırlı bulunan akl-ı meâş ile kavranamayacağı açıktır. Hele, dünyada mârifet, muhabbet ve aşk u şevk adına " -Daha yok mu?" diyenlere -Nezdimizde daha fazlası vardır." ferman eden Zât " -İhsan şuuruyla ihsanda bulunan ve güzellere peyrev olanlara bir de fazlası var." menba-ı vaadinden kim bilir ne sürprizler ne sürprizler lütfedecektir.! Aslında "

-Kim Allah içinse Allah da onun içindir." mazmununca, tafaddul dalga boylu ilâhî mukavelenin muktezası da bunun böyle olmasını düşündürmektedir.

Mevzuu hulâsa edecek olursak; kâinattaki hayat her şeydir ve Hazreti Hayy u Kayyum'a bakmaktadır. Cenâb-ı Hakk'ın hayatı, hayat-ı zâtiye ve hayat-ı sermediyenin ta kendisidir. Evet O'nun hayatı, başka bir ruhla değil, kendi kendiyile kaimdir. Mahlukattaki ruh ise, sebep-i hayat bir cevherdir. Melekler cism-i lâtif olmaları itibarıyla müteayyin birer ruh ile kâimdirler. Letafetlerinden onların hayatları da ruhları gibidir. Bu açıdan da bazıları, onların fenâ bulmasını cisimlerin fenâ bulması şeklinde değil de, bir gaşy ve bayılma türünden olacağına hükmetmişlerdir. Böyle düşünenler, bir mânâda ruhları da aynı şekilde mütalâa etmiş, onların fena bulmalarını da gaşy ile yorumlamışlardır. Onlara göre ruhlar, âlem-i emirden zîşuur ve basit birer kanun-u emrîdirler. Dolayısıyla onlar, belli parçacıklardan meydana gelmiş mürekkepler gibi çözülp dağılmadan, münkariz ve mütelâşî olmadan masûndurlar, ama " -Sûra üflenince göklerde ve arzdakiler ölür ve yerle bir olurlar." medlulünce, onların da o dehşetengiz ahval içinde gaşy hâliyle dahi olsa, bir ölüm köprüsünden geçecekleri mukadderdir.

Sofilere göre, ruh dediğimiz hakikat, birbiriyle mütelâsık ve fakat farklı çerçeveleriyle, tıpkı bir külliyeinin üç ayrı fakültesi gibi, ayrı ayrı mevhibelerin meclâsı üç farklı buudu bulunan bir vâhiddir:

Birincisi; ruh-u zât diyeceğimiz rahmânî ilk tecellidir ki, esbab açısından canlıyı meydana getiren unsurların özel durumları ve belli konumlarıyla kaim görünen ruhtur.

İkincisi; ruh-u menfûh da dediğimiz akıl, ilim, irade, lâtife-i rabbaniye, his ve şuurla serfiraz "nefs-i nâtka"dır ki, insanın yaratılmasından evvel veya anne karnında belli bir safhadan sonra cenine nefhedilen zîşuur kanun-u emrîdir ve hadisin ifadesiyle, bu ruh embriyolojik vetire esnasında melek vasıtasıyla yavruya üflenir. Bu ruh Hz. Adem'e " -O heykel-i evvele kendi ruhumdan nefhettim." fehvasınca, bizzat Cenâb-ı Hak tarafından, Hz. Meryem'e ise Cibril vasıtasıyla üflenmiştir. İşte bu kabil bütün nüfûs-u menfûhaya "ervâh-ı cüz'iyeye" denir. Yani ruh, cemalî ve ehadî tecelli ile, fertlerin mazhar oldukları/olacakları ilk mevhibelere bağlı, onların hususiyet, karakter ve kabiliyetlerine göre bir atâ ve sübhanî birer ifâzadır.

Bu ervâh-ı cüz'iyeyi, güneşin, farklı donanım ve farklı hususiyetleri hâiz mahiyetlere, farklı ifâzaları gibi düşünebiliriz; evet, canlı-cansız her nesnenin, onca farklı hususiyetlerine rağmen, zâhirî keyfiyet ve mazhariyetlerini -esbab plânında- güneşten aldıkları kabul edilecek olursa, işte böyle bir durumdaki merâyâ ve mecâlînin kesreti, mütecellînin vahdetine muarız sayılmaz; sayılmaz zira bu, güneşte küll hâlinde bulunan hususiyetlerin, değişik aynalarda tafsilî bir görüntüye ulaşıp taayyün etmiş cüz'iyat şeklinde kendini göstermesi demektir. Konuyu -tam vazih olmasa da- böyle bir misale bağlayarak diyebiliriz ki, yeryüzünde, hatta diğer gezegenlerdeki ziyâ, hararet ve sair hususiyetler, güneşin aks-i nuru ve bir mânâda gölgesi olduğu gibi ervâh-ı cüz'iyeye de ilmî bir program çerçevesinde, zâtî ve sübutî evsâf-ı celâliye ve cemâliye sahibi bir Zât'ın hayat sıfatının bir aksî, Hay ve Muhyî isimlerinin de birer cilvesi ve gölgesi mahiyetindedir.

Bu itibarlardır ki, ariflerden hâl ve istiğrak erbabı bazı kimseler, vücud-u zillîye bakarken dahi -biraz da vecd u istiğrak sevkiyle- hep vücud-u aslîyi mülâhazaya aldıklarından veya sübühât-ı vechin ziyası ile medhuş bulduklarından O'ndan başka bir şeyi görmediklerini, duymadıklarını ifade etmiş; hatta bunlardan ehl-i cezbe bir kısım kimseler daha da ileri giderek, cüz'iyattaki tecelliye, insanın aynadaki cansız sureti şeklinde görmüş ve bütün varlığa hayal nazarıyla bakmışlardır.

Aslında bu bir iltibastır; hâl, zevk kaynaklı ve istiğrak televvünlü bir iltibas.. dolayısıyla onların bu şekildeki mülâhazaları panteistlerin nazârî ve felsefî mülâhazalarına karıştırılmamalıdır. Bu iki üslûp arasında zahiren bir benzerlik söz konusu olsa da ehlullah meseleye her zaman bir tecelli şeklinde bakmış; diğerleri ise konuyu hulûl ve ittihadâ bağlamışlardır.

Üçüncüsü; eskilerin ruh-u hayvanî dedikleri biyolojik ruhtur ki, ruh-u menfûh veya nefis-i nâtkanın matiyyesi, ceset ile insanî ruh arasında bir iltisak unsurudur; buna ruhun izzet, letafet ve nezahetinin ism-i Zâhir'e bakan bir perdesi de diyebiliriz. Nefha-i ilâhî olan ruha gelince o bir cevher-i mücerred olduğu gibi aynı zamanda mahlûkiyet çerçevesinde de bir mânâda münezzehtir. İnsanların, saadet ve şekavet arası gel-gitleri tamamen ruh-u hayvanî perdesine bağlı cereyan etmektedir. Öyle ki, eğer ruh-u menfûh müstakillen dinlenilebilse, ondan hep saadet nağmelerinin yükseldiği duyulacaktır. Ruh-u insanînin hâkim olduğu kimselerde, ruh-u hayvanînin âlâm ve ızdırapları, ruh-u menfûh için birer terakki ve tekamül vesilesidir. Aksine, ruh-u menfûh itibarıyla güçlü bulunmayanlar, tabir-i diğerle vicdanlarıyla diri olamayanlar Allah'la münasebetleri açısından ölü sayılır ve çektikleriyle kalırlar. Ruhun en önemli mekanizması vicdandır; vicdan ise Hak temâşâsına açık bir rasathanedir.